TOKAT SEMPOZYUMU
V

14-15-16 Ekim 2022

BİLDİRİLER
II

TOKAT SEMPOZYUMU V

KOORDİNATÖR
COŞKUN YILMAZ

BİLİM KURULU
BAŞKAN
MEHMET ÂKİF AYDIN

AHMET İNANIR
AHMET KARADAĞ
AHMET ÖNAL
ALİ AÇIKEL
ALİ SATAN
ALPAY DOĞAN YILDIZ
AYLA AYDIN
BİROL ÇETİN
BÜNYAMİN ŞAHİN
CEMALETTİN ŞAHİN
COŞKUN ÇAKIR
COŞKUN YILMAZ
EMEL ŞENER BOY
EREN YÜRÜDÜR
ERHAN AFYONCU
FATİH SAVAŞAN
FİKRET SARICAOĞLU
HALİL İBRAHİM ZEYBEK
HAMZA ÜSTÜN
HATİCE UYANIK
HÜSREV SUBAŞI
İBRAHİM AYKUN
İBRAHİM ÖZBAY
İSMET TÜRKMEN
M. A. YEKTA SARAÇ
MAHMUT AK
MEHMET KARAKAŞ
MEHMET KARATAŞ
MEHMET SERKAN UMUZDAŞ
MUHİTTİN DEMİRAY
MURAT HANİLÇE
MUSTAFA SABRİ KÜÇÜKAŞCI
NİHAT ÖZTOPRAK
NURHAN ATASOY
ORHAN METE KILIÇ
ORHAN UZUN
SEBAHATTİN BAYRAM
TUNCAY DÖĞEROĞLU
UĞUR DEMİR
YAVUZ ACUNGİL
YUNUS EMRE TEKİNSOY

YÜRÜTME KURULU
OSMAN SARI
MUSTAFA BANDIRMALI
İSMET TÜRKMEN
MURAT HANİLÇE
YUNUS EMRE TEKİNSOY
FATİH ERARSLAN
NAZİM BOY
HASAN ERDEM
COŞKUN ÜNSAL
ENGİN ÇETİN
HASAN YAPICI
SERKAN OSMANLIOĞLU

TOKAT SEMPOZYUMU V

Yayın Kurulu
Mehmet Âkif Aydın
Coşkun Yılmaz
Erhan Afyoncu
Mahmut Ak
Uğur Demir

Fotoğraf
SMEY
Coşkun Yılmaz Arşivi
Müellifler

Tasarım ve Uygulama
Bülent Avnamak
SMEY

Baskı ve Cilt
FC REKLAM
Aydıntepe Mahallesi Coşkun Sokak No: 24
Tuzla / İstanbul

ISBN: 978-975-7328-90-2 (Tk)
978-975-7328-92-6 (2. Cilt)
İstanbul, Ekim 2023

Kitabın telif hakları Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi'ne aittir, tamamı veya bir kısmı izinsiz basılamaz, çoğaltılamaz, kaynak gösterilmeden iktibas yapılamaz.

TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Taşlıçiftlik Yerleşkesi, 60250
MERKEZ/TOKAT
Tel: 0356 252 16 16 • Faks: 0356 252 16 25

TOKAT
SEMPOZYUMU
V

14-15-16 Ekim 2022

B İ L D İ R İ L E R

CİLT II

EDİTÖR
COŞKUN YILMAZ

ÜSKÜDAR
BELEDİYESİ

Tokatlı Abdüllatif Sıhhatî'nin (ö. 1692-93) Manzum 'Avâmil Tercümesi

DOÇ. DR. BÜNYAMİN AYÇİÇEĞİ
İstanbul Üniversitesi

Giriş

Arap diliyle ilgili ilk çalışmalar, Hz. Ali'nin (656-661) teşvikiyle Ebü'l-Esved ed-Düelî (ö. 686) tarafından başlatılmıştır. Bu çalışmaların başlıca gayesi, Kur'an'ın doğru bir şekilde okunup anlaşılması ve muhafazasıdır.[1] Cümle içinde kelimelerin diziliş kurallarını ve i'rabını ele alan nahiv ilmini bir sistem içinde işleyerek tespit eden meşhur dil alimi Halil b. Ahmed'in (ö. 791) çalışmaları da ilerleyen dönemde büyük önem arz etmiştir. Halil b. Ahmed'in ardından Arap grameriyle ilgili pek çok manzum ve mensur eser yazılmıştır.[2]

Nahiv ilmini öğretmek için Abdülkâhir el-Cürcânî'nin (ö. 1078-79) *el-'Avâmilü'l-Mi'e (Mi'etü 'Âmil)* adlı eseriyle büyük Türk bilgini Birgivî'nin (ö. 1573) *el-'Avâmil*'i, medreselerde ders kitabı olarak okutulmuştur. Hâlâ klasik Arapça öğretimi içinde önemli bir yeri olan Abdülkâhir el-Cürcânî'nin eserine -daha önce yazılması bakımından- *el-'Avâmilü'l-'Atîk*; Birgivî'nin eserine de *el-'Avâmilü'l-Cedîd* denmektedir.[3]

---

1 Konuyla ilgili bk. Ali Sevdi, *Arap Gramerinde Avâmil Geleneği*, Yüksek Lisans Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2015, s. 10-11; Hüseyin Ersönmez, "Arap Gramerinin Gelişim Sürecinde Mısır Dil Ekolü-I", *Mîzânü'l-Hak İslami İlimler Dergisi*, 2016, III, 96; Nihat M. Çetin, "Arap", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (=DİA),* III, 296; Tevfik Rüştü Topuzoğlu, "Ebü'l-Esved ed-Düelî", *DİA*, X, 311-313.

2 Rıfat Resul Sevinç, "Arapçada Manzum Gramerler, Özellikleri ve Öğrenime Etkisi", *Ekev Akademi Dergisi*, LXVI (Bahar 2016), 592-593.

3 İsmail Durmuş, "el-Avâmilü'l-Mie", *DİA,* IV, 106-107; Birgivî'nin eseri hakkında bk. Alaaddin Günay, *Kuşadalı Ahmed Efendi'nin Avâmil-i Cedîd Şerhi (Tahlil ve Tahkik)*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2014. Manzum tercümeler için bk. Kübra Yılmaz-Oğuz Yılmaz, "Birgivî'nin el-Avâmîl'ine Yapılan Manzûm Tercümeler", *Balıkesirli Bir İslam Âlimi İmam Birgivî*, Balıkesir 2019, III, 629-663.

Abdülkâhir el-Cürcânî'nin Eseri: *el-'Avâmilü'l-Mi'e*

Çalışmamızın konusunu teşkil eden Abdülkâhir el-Cürcânî'nin eserinin yazıldığı döneme yani 11. yüzyıla gelene kadar nahiv ilmi belli bir seviyeye ulaşmış; kuruluş/oluşum, gelişme/ilerleme, olgunluk ve tercih dönemlerini yaşayıp tamamlamıştır[4]. Cürcânî de Arapça cümle yapısında önem arz eden yüz etkeni bir metot çerçevesinde örneklerle birlikte ortaya koymuştur. Cürcânî'nin bu şekilde muhtasar, kolay anlaşılır ve ezberlenebilir bir eseri ortaya koymasının sebebi; nahiv ilmini sevdirip kolaylaştırmak, dili hatalardan koruyarak az kelimeyle çok şey ifade etmek olmalıdır.[5] Bu sebeple eser, Türk edebiyatında da çok sevilmiş, birçok müellif tarafından manzum olarak tercüme edilmiştir.[6]

Cürcânî'nin eseri *el-'Avâmilü'l-Mi'e*, kelime ve cümlelerin i'rabına (Arapça kelimelerin sonunda bulunan harekelerin ve bazı harflerin cümledeki durumlarına göre değişikliğe uğramasına) etki eden yüz âmilden (etkenden) bahseden gramer kitabıdır.[7] Eserde; besmele, hamdele ve salvelenin ardından asıl konuya geçilmiştir.[8] Öncelikle Cürcânî, yüz âmili "lafzî ve manevî âmiller" olarak ikiye ayırmış, ardından lafzî âmilleri de 91'i semâî, 7'si kıyâsî olmak üzere ikiye taksim etmiştir. Manevî âmilleri de iki başlık altında incelemiştir. Bunları tablo halinde şöyle gösterebiliriz:

Abdüllatif Sıhhatî Çelebi ve *Tercümetü'l-'Avâmil* Adlı Eseri

Müellif hakkında bilgi veren kaynaklara bakıldığında[9] onun, Tokat'ta doğduğu, adının Abdüllatif olduğu, şiirlerinde Sıhhatî mahlasını kullandığı ifade edilmektedir. Ayrıca şairin genç yaşta İstanbul'a geldiği ve "şi'r ü inşâ tahsîline sarf-ı himmet ve bu vâdîde tamâm mümâreset hâsıl edip[10]" yeniçeri ocağına katıldığı kayıtlıdır. Safâyî, yeniçeri ocağının ilmiye zümresinde yer almakta ve imam-

4 Ali Sevdi, *Arap Gramerinde Avâmil Geleneği*, 11-13.

5 Ali Sevdi, *Arap Gramerinde Avâmil Geleneği*, 42.

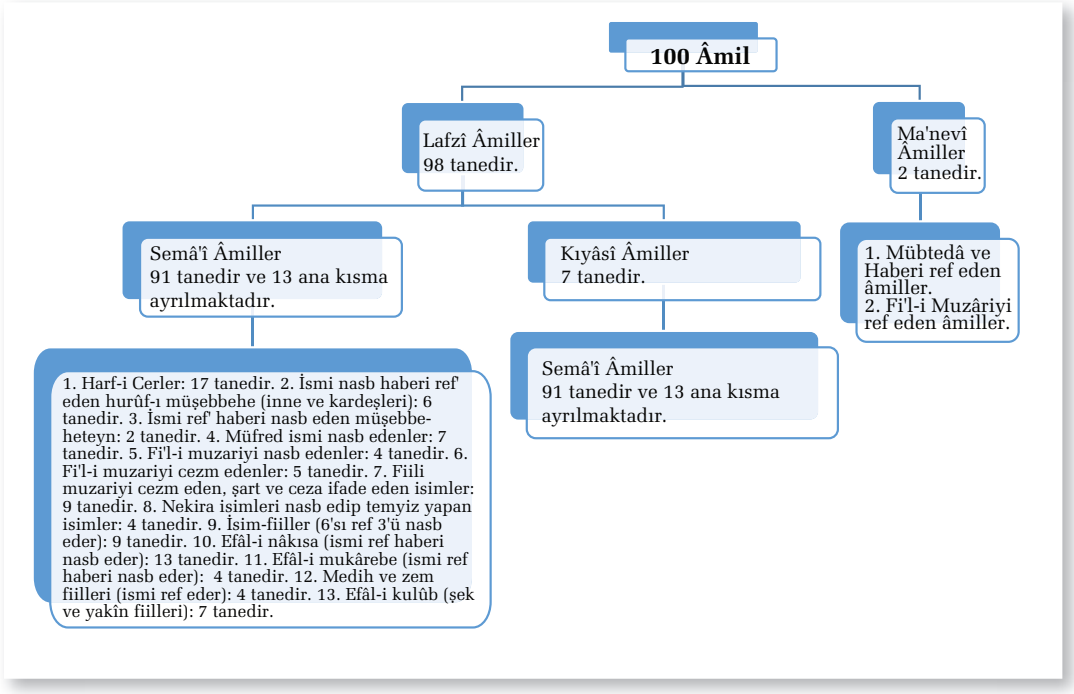
6 Detaylı bilgi için bk. Oğuz Yılmaz, "Manzum Tercüme Olgusu: el-Avâmilü Cürcânî'nin Manzum Türkçe Tercümeleri Örneği", *Uluslararası FSMVÜ Arap Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Kongresi (27-28 Şubat 2021)*, İstanbul 2021, s. 40; Ayrıca Dr. Oğuz Yılmaz, Türk edebiyatında Cürcânî'nin Avâmil'ine yapılmış manzum tercümelerle ilgili kapsamlı bir çalışma hazırlamaktadır.

7 Nasrullah Hacımüftüoğlu, "Abdülkâhir el-Cürcânî", *DİA,* IV, 106-107.

8 Eserin içeriğiyle ilgili şu kaynaklardan istifade edilmiştir: Abdülkâhir el-Cürcânî, *el-Avâmilü'l-Mi'e*, Dârü'l-Minhâc, Beyrut 2009; İlyas Kablan, *Şurûhu'l-Avâmil*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2010.

9 Abdulkerim Abdulkadiroğlu, *İsmail Beliğ Nuhbetü'l-Âsâr li -Zeyli Zübdeti'l-Eş'âr*, Ankara 1985; Adnan İnce, *Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim Efendi Tezkiretü'ş-Şu'arâ (İnceleme - Metin)*, Ankara 2018, s. 289; Nuran Altuner Üzer, *Safaî ve Tezkiresi İnceleme-Tenkitli Metin-İndeks*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1989, 460-462, Reyhan Keleş, "Tezkirelere Göre XV-XIX. Yüzyıllarda Yaşamış Tokatlı Şairler", *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, LIV (2015), s. 135-188.

10 Nuran Altuner Üzer, *Safaî ve Tezkiresi İnceleme-Tenkitli Metin-İndeks*, 461.

lık mevkiinde bulunup bazı ocak ağalarına da musahiplik yapmaktaydı. Tarihî kaynakların verdiği bilgiye göre ocak imamının medrese tahsili görmüş olması gerekmekte, ayrıca Ağakapısı'nda müezzinlik yapan beş müezzinden en kıdemlisi ve âliminin arasından seçilmesi icap etmekteydi.[11] Bu durum da Abdüllatif Sıhhatî Çelebi'nin ilmî seviyesi hakkında bir kanaat oluşturmaktadır. Tezkirelerde, var olduğu söylenen şiirlerinden sadece iki beyit yer alan Sıhhatî'nin *Safâyî Tezkiresi*'nde yer alan "asrın şu'arâsından olmağla" kaydına göre henüz tespit edilemeyen bir *Divan*'ı ya da belli sayıda şiirleri olduğu düşünülebilir.

Osmanlı sahasında öğretici eserlerin manzum olarak yazılması meşhurdur. Bu ameliyenin sebepleri arasında konunun öğretilmesini ve dersin ezberlenmesini kolaylaştırma amacı da yatmaktadır. Özellikle dil öğretimi için manzum eserlerin kaleme alındığı görülmektedir. Bunların başında manzum lügatler[12] gelmekte,

11 Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1993, III, 629.

12 Manzum lügatler için bk. Güler Doğan Averbek-Harald Bichlmeier, "Osmanlı Eğitim Sisteminde Ders Kitabı Olarak Manzum Sözlükler (Tuhfeler)", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Sayı 26 (2021), s. 61-82; Güler Doğan Averbek, "Anadolu Sahasında Müstakil Bir Tür Olarak Manzum Sözlükler (Tuhfeler)", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Sayı 23 (2019), s. 62-83; Hacı İbrahim Demirkazık, "Osman Şikloşî'nin Farsça-Türkçe Manzum Sözlüğü", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Sayı 23 (2019), s. 701-757; Hasan Kaya-Bünyamin Ayçiçeği, *Müsellesnâme Osman Şâkir'in Manzum Sözlüğü*, İstanbul 2019.

ardından Arapçanın kurallarını manzum olarak aktaran eserler yer almaktadır. Cürcânî'nin *el-'Avâmilü'l-Mi'e* adlı eseri de Türk edebiyatında birçok defa manzum ya da mensur olarak tercüme edilmiş, eser üzerine şerhler yazılmıştır. Yazımızın konusunu teşkil eden *Tercümetü'l-'Avâmil* de bunlardan biridir.

Eserin Tokatlı Abdüllatif Sıhhatî Çelebi'ye ait olduğu kaynaklarda ifade edilmemekte sadece *Menâkıb-ı Mükeyyifât-ı Âlem* adlı bir risale, müellife atfedilmektedir.[13] Lakin gerek müellifin ilmî seviyesi gerekse -aşağıda ifade edileceği gibi- eserin yer aldığı mecmuanın durumu, manzumenin Tokatlı Sıhhatî'ye ait olabileceğini düşündürmektedir.

Mesnevî nazım şekliyle yazılmış 61 beyitten müteşekkil olan manzum tercüme; İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı K 1142'de kayıtlı, manzum ve mensur halde birçok eseri barındıran 89 varaklı bir mecmuanın 80b-83a sayfaları arasında yer almaktadır. Oldukça güzel bir nesih hatla, siyah ve surh mürekkep kullanılarak çift sütun halinde istinsah edilmiştir. Sıhhatî mahlası, 80b sayfasındaki başlıkla birlikte 21 ve 61. beyitlerde geçmektedir. Müellifin bu eserini, büyük bir ihtimalle, müderris olduğu vakitlerde, öğrencilerine ezberletmek ve konuyu daha rahat öğrenmelerini sağlamak amacıyla yazdığı söylenebilir. Bu kanaate sebep olan bir husus da 35. beyitte şairin, "ey oğul!" diyerek muhatabına hitap etmesidir:

35. Nev'-i râbi'dür yedi harf ism-i müfred nasb ider
Biri vâv[dur] biri illâ biri yâdur ***ey püser***

Mecmuada Latîfî'nin (ö. 1582) *Sübhatü'l-Uşşâk* adlı manzum yüz hadis tercümesi ve 16. asrın sonunda vefat ettiği düşünülen Vidinli Sa'dî'nin manzum ilmihali dışında Hâkânî Mehmed Bey'in (ö. 1606) *Hilye*'si, Nâdirî (ö. 1627), Veysî, (ö. 1628) ve Cevrî'nin (ö. 1654) bazı dinî içerikli şiirleri yer almaktadır. Adı geçen şairlerden de "merhûm" ya da "rahimehullâh (Allah ona rahmet etsin)" kaydıyla bahsedilmektedir. Sıhhatî'nin eserinin bulunduğu varakların ardından mecmuanın sonunda, Solak-zâde Hemdemî Mehmed Çelebi'ye (ö. 1657) ait 92 beyitten oluşan Osmanlı padişahlarının manzum tarihçesi yer almaktadır. Manzumede Osman Gazi'den (1302-1324) başlayarak Sultan IV. Mehmed'e (1648-1687) kadar tahta geçmiş 22 Osmanlı padişahı anlatılmaktadır.[14] Mecmuanın hiçbir bölümünde tarih ya da istinsah kaydı bulunmamaktadır.

13 Metin Öztürk, *Sıhhatî Çelebi'nin "Menâkıb-ı Mükeyyifât-ı Âlem" Risalesi Çerçevesinde 17. Yüzyıl İstanbul'unda Keyif Verici Maddeler*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006.

14 İdris Kadıoğlu, "Solak-zâde Mehmet Hemdemî Çelebinin Fihrist-i Şâhân'ı ve Diyarbakırlı Şairler Lebib ve Mülhem Efendinin Zeyilleri", İstanbul 2004, *İlmî Araştırmalar*, XVII, 115-131.

Mecmuanın içinde, ağırlıklı olarak 17. yüzyıl şairlerine ait eserler mevcuttur. Böylece mecmuada yer alan eserlere, müelliflerinin vefat tarihlerine, Sıhhatî'den de "sellemehullâhu (Allah ona selamet, afiyet versin)" diye bahsedilmesine bakılırsa mecmuanın istinsah edildiği tarihte şairin hayatta olduğu söylenebilir. Ayrıca müellifin ilmî müktesebatına ve ifa ettiği vazifesine bakıldığında yazımızın konusunu teşkil eden manzumenin Tokatlı Abdüllatif Sıhhatî Çelebi'ye ait olduğu ifade edilebilir.

Tercümetü'l-'Avâmil

Abdüllatif Sıhhatî, oldukça sade bir dille tercümesini yazmıştır. 61 beyitten oluşan ve *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* vezniyle kaleme alınan tercümenin ilk beyti besmeleyle başlamaktadır. İkinci beyitte Abdülkâhir'in *'Avâmil*'inin yüz âmilden oluştuğu ifade edilmekte, 3 ile 6. beyitler arasında avâmilin kaç bölüme ayrıldığı ana başlıklar halinde verilmektedir. 7. beyitten başlayarak 57. beyte kadar semâî âmiller; 58-60. beyitlerde kıyâsî ve manevî âmiller anlatılmış, 61. beytin ilk mısraında kıyâsî âmillerin sonuncusu olan ism-i tâm zikredilmiştir. Son mısrada ise manevî âmillerin mübtedâ ve haberden oluştuğu söylenerek tercüme bitirilmiştir:

İsm-i tâm oldı yedincisi anın kıl temmeti
Ma'neviyye mübtedâ ile haberdür ***Sıhhatî***

Bu düzene bakıldığında tercümede, *Avâmil*'in en hacimli kısmı olan semâî âmillerin daha detaylı ve cümleye kattıkları anlamlar da verilerek anlatıldığı, diğer âmillerin sadece isimlerinin zikredilerek geçildiği görülmektedir.

Metin

80b Tercemetü'l-'Avâmil li-Sıhhatî Efendi Sellemehu'llâhu[15]

[fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]

1. Bismillâhirrahmânirrahîm
   Ûst kilîd-i der-i genc-i Hakîm[16]

15 Eserin bulunduğu nüsha için bk. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı K. nr. 1142, 80b-83a.

16 "O, hakîm olan Allah'ın hazinesinin kilidinin anahtarıdır."

2. Şeyh ‘Abdülkâhirin te’lîfi üzre muttasıl
Yüz ‘aded ‘âmildürür cümle **‘avâmil** şöyle bil

3. Hem bu cümle iki kısma münkasimdür zâhiren
Biri **lafziyye** birisi **ma‘neviyye** vâkı‘an

4. İki kısm üzredurur *lafziyye*miz dahı biri
Bil **semâ‘iyye**durur anın **kıyâsiyye** biri

5. Bu **semâ‘iyye** kamu toksan bir ‘âmildir tamâm
Hem **kıyâsiyye** yedi ‘âmildir eyle ihtimâm

6. **Ma‘neviyye** iki ‘âmildür fakat cem‘an yekûn
Yüz tamâm olur bu vech üzre bi-kavli nahviyûn

7. Oldı **envâ‘-ı semâ‘iyye** on üç icmâl ile
Evveli on yedi harfdür kim ***hurûf-ı cer*** ola

8. ***Vâv*** u ***yâ’*** u ***tâ’*** u ***kâf*** u ***lâm*** u ***rubbe münzü müz***
Fî ‘alâ hattâ ilâ hâşâ ‘adâ ‘an min halâ

9. Bu ***hurûf-ı cârre***nin ibtidâsı ***bâ***durur
Bâ içün mahsûs olan bunda sekiz ma‘nâdurur

10. Birisi ilsâk u biri isti‘âne oldılar
Birisin anın musâhib leh mukâbil kıldılar

11. Hem beşinci ta‘diye altıncısıdır zarfiye
Hem yedinci zâ’idedir heşt bâşed tefdiye

81a 12. Pes ikinci harfi ***min***dir anda vardır beş me‘ân
İbtidâ-ı gâyet içündür ikincisi beyân

13. Sâlisinci oldı teb‘îz râbi‘inci ma‘nide
Geldi fî ma‘nâsına hem hâmisinci zâ’ide

14. Bil ***ilâ*** oldı hurûf-ı cârrenin üçüncisi
Sâni isneyn üzre tahrîr oldı anın ma‘nisi

15. İbtidâsı intihâ-ı gâyet içündür hele
Sânisi bunda ma‘a ma‘nâsına geldi bile

16. Kim hurûf-ı cârrenin dördünci harfi oldı ***fî***
Bunda ma‘nâ iki vech üzredür olmaya hafî

17. Bu ikinin yine zarfiyye düşer ûlâsına
Ki gelür ba'zı mahalde ol 'alâ ma'nâsına

18. Pes hurûf-ı cârrenün beşinci harfi oldı ***lâm***
Lâm içün lâbüd olan ma'nâ dahı beşdür tamâm

19. Biri temlîk biri tahsîs biri ta'lîl biri min
Zâ'ide oldı beşincisi anın ey cân-ı men

20. ***Rubbe***dür altıncı harfi ma'nisi taklîldür
Her kelâma sadr olur ekser vukû'ı kîledür

21. Hem dahı esmâ-yı nekreyi vasıfdur san'atı
Bu sıfat dâ'im buna muhtasdur anla **Sıhhatî**

22. Sâbi'incidür ***'alâ*** vü sâmininci harf-i ***'an***
Biri isti'lâ biri bu'd u mücâvez cümleden

23. Tâsi'inci harf-i ***kâf***dur bil ikidür ma'nide
Evveli teşbîh içündür sânisidür zâ'ide

81b24. ***Müz*** vü ***münz*** oldı onıncı harfi bu ikisi de
İbtidâ-i gâyet içündür zamân u mâzide

25. Bu hurûfun on birinci harfi bil ***hattâ*** imiş
Bu ki ***hattâ*** iki vech üzre nuhât ma'nâ dimiş

26. İbtidâdan intihâ-ı gâyet içün geldiler
Sânisi hem me'a ma'nâsı üzere kıldılar

27. On iki vü on üç on dördünci bu üç harfleri
Vâv u ***bâ'*** u ***tâ***durur gelmiş kasem çün her biri

28. On beşinci harfi ***hâşâ***dur on altıncı ***halâ***
Dahı on yedincisi harf-i ***'adâ***dur mutlakâ

29. Geldi istisnâ içün bunda ***halâ*** ile ***'adâ***
Harf-i ***hâşâ***yı fakat tenzîh içün bil ibtidâ

30. Nev'-i sânî-i semâ'iyye adedde altıdur
İsmi nasb idüp haber ref' eylemek âlâtıdur

31. İbtidâsı ***inne enne*** harfidür dâ'im bular
Oldıgı terkîbde hep tahkîk ma'nâsın kılar

32. Birisi anın ***ke'enne*** birisi ***lâkinne*** pes
Ma'nide teşbîh ü istidrâk içündir bî-'abes

33. Biri ***leyte***dir anın biri ***le'alle***dir tamâm
Bunların ma'nâsı minnetle recâ olur müdâm

34. Nev'-i sâlis ***mâ*** vü ***lâ*** harfidurur kim muttasıl
Bu ikisi leyseye oldı müşâbih bi'l-fi'il

35. Nev'-i râbi'dür yedi harf ism-i müfred nasb ider
Biri ***vâv***[dur] biri ***illâ*** biri ***yâ***dur ey püser

82a 36. Evvelâ ***vâv***ı ma'a ma'nâsına ikincisi
Anın ***illâ***dur kim istisnâ içündür ma'nisi

37. Hem ***eyâ***dur biri *ey* biri ***heyâ***dur biri de
Hemzedür ya'nî bular harf-i nidâdur ma'nide

38. ***En*** vü ***len*** hem ***key izen*** harf-i nevâsıbdandurur
Lem vü ***lemmâ in*** vü ***lâ*** vü ***lâm*** cevâzimdendurur

39. ***Lem*** vü ***lemmâ*** nefy içündir ***in*** cezâ-i şart içün
Lâmdur fi'li taleb-çün hem dahı ***lâ*** nehy içün

40. Nev'-i sâbi' hod sekizdür cezm ider müstakbeli
Bâ-husûs şart ü cezâ içündür ism-i evveli

41. Bu sekiz ismin ***men*** ü ***mâ*** oldılar ikincisi
Ellezî ma'nâsına dirler *metâ* üçüncisi

42. Oldı dördüncisi ***mehmâ*** kim zamân ma'nâsına
Hem beşincisi anın zarf-ı mekân ma'nâsına

43. Oldı altıncısı ***ennâ*** vü yedinci ***haysümâ***
Sâmininci ism-i ***eyyü*** oldı anın dâ'imâ

44. Nev'-i sâmin ism-i nekra nasb ider dört ismdür
Hem 'aşer lafzını terkîb itmek ana resmdür

45. Biz anın ikincisin ***kem*** eyledik idüp cezâ
Sâlisincidir ***ke-eyyin*** râbi'incidir ***kezâ***

46. Tâsi'inci nev'ine esmâ-i ef'âl didiler
Bu tokuzun beşi nasb u dördi dâ'im ref' ider

47. ***Belhe*** vü ***dûnek 'aleyke*** vü ***hâ***'durur ***hayyehel***
Birisi ***heyhât*** ü ***ser'ân*** biri ***şettân*** anla gel

82b48. Nev'-i 'âşir ismini ref' ü haber nasb eyleyen
Budur ol ef'âl-i nâkıs kim on üçdür cümleten

49. ***Kâne sâra esbaha emsâ*** vü ***edhâ zalle bât***
Mâ-zâle mâ-feti' me'n-fekke mâ-dâm ez nuhât

50. On birinci nev'i ef'âl-i mukârebdür bular
Dört fi'ildür ancak ism-i müfredi merfû' kılar

51. Evveli anın ***'asâ*** vü ***kâde***dür ikincisi
Kerübe üçünci lafzı ***evşeke*** dördüncisi

52. On ikinci nev'i ancak ism-i cinsi ref' ider
Medh ü zem ef'âli dirler bunlara yokdur keder

53. Çâr anâsır misli bunlar dört fi'ildir vâkı'an
Ni'me vü ***bi'se*** vü ***sâ'e habbezâ***dur vâkı'an

54. On üçünci nev'idür ef'âlü şekkin ve'l-yakîn
Bu ki ef'âl-i kulûb oldı müsemmâ kıl yakîn

55. Bu dahı yedi fi'ildür üçi bî-şek üçi zan
Birisi anın berîdür zann u şekk ü şübheden

56. Bil ***hasibtü*** vü ***zanentü*** vü ***hiltü*** zanniçün
Hem ***'alimtü*** vü ***ra'eytü*** vü ***vecedtü*** oldı çün

57. Var kıyâs eyle ***za'amtü*** lafzını ma'nâda sen
Yokdurur aslâ derûnunda anın şekkile zan

58. Çün **kıyâsiyye** yedi oldı 'adedde bî-gümân
Bu **kıyâsiyye** ki ola misliyet seb'ü'l-mesân

59. Bil ***hüve'l-fi'lü 'ale'l-ıtlâk***dır birincisi
İsm-i fâ'il ism-i mef'ûl vü ***sıfat*** dördüncisi

83a60. Hem beşinci fi'li anın düşdi bunda ***masdar***a
Sâdisinci şol ***muzâf olan isimdür âhire***

61. ***İsm-i tâm*** oldı yedincisi anın kıl temmeti
Ma'neviyye ***mübtedâ*** ile ***haber***dür **Sıhhatî**

Temmet

Sonuç

Osmanlı eğitim sistemi içinde, manzum eserlerin önemli bir yeri olduğu bilinmektedir. Abdülkâhir el-Cürcânî'nin *el-'Avâmilü'l-mi'e (Mi'etü 'âmil)* adlı eseri de açık, sade anlatımı ve farklı örneklerle konuyu ele alması bakımından oldukça sevilmiş, Osmanlı medreselerinde okutulmuş, ezberletilmiştir. Ezberlenmesini ve öğretilmesini kolaylaştırmak amacıyla da çeşitli şairler tarafından manzum olarak tercüme edilmiştir. 17. asır Türk müellifleri arasında yer alan Sıhhatî de *Avâmil*'i manzum olarak tercüme etmiştir. Sıhhatî'nin bu eserini müderris olduğu vakitlerde, ezberletmek ve konuyu daha rahat öğrenmelerini sağlamak amacıyla öğrencileri için yazdığını düşünmekteyiz. Sadece *Avâmil*'in madde başlıklarını içeren bu tercümede, semâî âmillerin cümleye kattıkları anlamlar da verilerek daha detaylı işlendiği, diğer âmillerin sadece isimlerinin zikredilerek geçildiği görülmektedir. Böylece 61 beyitten oluşan tercümenin oldukça muhtasar olduğunu söyleyebiliriz. Sadece bu tercümeden hareketle Cürcânî'nin eseri hakkında detaylı bilgi sahibi olmak mümkün değildir. Zaten manzum tercümelerin de böyle bir amacı bulunmamakta, özellikle talebelerin konu hakkında genel bilgi sahibi olması ve madde başlıklarını ezberleyebilmesi amaçlanmaktadır. Sıhhatî'nin tercümesinin diğer manzum Avâmil tercümeleri içindeki yeri, ancak Dr. Oğuz Yılmaz tarafından yürütülen proje nihayete erince, bir mukayese yapıldığı takdirde mümkün olabilecektir. Lakin kaynakçada zikrettiğimiz eldeki tercümelerle kıyaslandığında Sıhhatî'nin bir mukaddime yazmayı tercih etmediği, oldukça muhtasar olarak konuyu ele aldığı, sade bir dil kullandığı, örneklerle konuyu genişletmek yerine konunun ana başlıklarını vermeyi uygun gördüğü ve bu yönleriyle öne çıktığı söylenebilir.